

Hvordan dækker man de blinde vinkler?

En undersøgelse af fordele og ulemper ved at bruge strukturerede observationer og GoPro-kameraer i pædagogisk forskning

Med udgangspunkt i observationsstudier af børn i daginstitutioner for børn mellem 0-6 år præsenterer artiklen fordele og ulemper ved brug af struktureret observation og videooptagelser med kropsbårne videokameraer. Formålet er at studere børns tilhørsforhold. Artiklen belyser de metodiske argumenter for at benytte de to forskellige observationsformer. De benyttes i studiet af dagtilbudsbørns oplevelse af tilhørsforhold i læringsmiljøet (sense of place) samt deres tilhørsforhold i fællesskabet med andre børn (sense of belonging). Artiklen præsenterer også metodiske og etiske faldgrupper ved de to observationsformer – og anbefalinger til, hvordan de kan suppleres hinanden i praksis.

Nøgleord: GoPro™, Deltagerobservation, Dagtilbud, Sense of belonging, Videoanalyse

Indledning

En vedvarende problematik i pædagogisk kvalitets- og evalueringskultur går ud på, hvordan man sikrer inddragelse af et børneperspektiv i dagtilbudsforskningen. I dagtilbudsalderen (0-6 år) får mange børn deres første erfaringer med at føle sig som en del af et fællesskab med andre børn: At være inkluderet i og have tilknytning til deres børnehaver. Men denne oplevelse af tilstedeværelse (sense of place) i læringsmiljøet og oplevelse af samhørighed (sense of belonging) med jævnaldrende og med personalet er ofte vanskelig at belyse, da børnene i denne alder kan mangle et

sprog til at sætte ord på deres oplevelser og følelser af fællesskab.

Metodisk tager de fleste evalueringer af inklusion i børnefællesskaber i vuggestuer og børnehaver derfor i høj grad udgangspunkt i et "udefraperspektiv" i form af kvalitative deltagerobservationer af det fysiske læringsmiljø og den pædagogiske praksis omkring børnene. Den kvalitative deltagerobservation har traditionelt set spillet en central rolle i det metodologiske fundament for at belyse disse aspekter af børns oplevelser i den pædagogiske praksis. Det har affødt diskussioner om dens metodiske begrænsninger i forhold til at belyse børnenes egne oplevelser af tilstedeværelse og samhørighed – set i et børneperspektiv.

En ny metodisk indfaldsvinkel til at indsamle forskningsdata fra et tilstræbt børneperspektiv er blevet mulig ved brug af kropsbårne videokameraer (f.eks. GoPro™), hvor kameraet optager børnenes legaktiviteter og fællesskab i et førstepersonsperspektiv – ved at give børnene kamera på. Man har dermed, som forsker, mulighed for at se og gense, *hvor* og *hvem* børnene leger med, selv når der ikke er en voksen til stede. Man kan dermed få et andet indblik i børnenes legeaktiviteter, end når man, som forsker, selv er til stede i børnenes læringsmiljøer for at lave kvalitative deltagerobservationer.

Selvom denne nye teknologi med kropsbårne kameraer har muliggjort en ny metodisk indfaldsvinkel til at belyse børnenes hverdag i et første-

personsperspektiv, giver den anledning til en diskussion om, hvorvidt man dermed også får et ufiltreret indblik i børnenes egne oplevelser – i et børneperspektiv. I denne artikel vil vi derfor sammenligne henholdsvis deltagerobservationer (med observatør) og videoobservationer med kropsbårne videokameraer (uden observatør). Det sker med henblik på at undersøge, hvilke fordele og ulemper de to metoder har, hvad angår dokumentation af børnenes oplevelser af *tilstedeværelse* (sense of place) og *samhørighed* (sense of belonging).

Artiklen tager udgangspunkt i to empiriske studier, som danner grundlag for artiklens diskussion af de to metoders fordele og ulemper. Det første projekt er et igangværende ph.d.-projekt, som undersøger vuggestuens dagligdag, hvor datamaterialet blandt andet består af deltagerobservationer, som er foretaget i ni vuggestuer.

Det andet er et afsluttet pilotstudie, hvor kropsbårne videokameraer (GoPro™) blev brugt til at undersøge børns legeaktiviteter på to børnehavestuer – med henblik på at belyse, hvilke inklusions- og eksklusionsprocesser der udspiller sig i børnefællesskaber (se Næsby et al., 2023).

Sense of place: børns oplevelse af tilstedeværelse

Oplevelsen af tilhørighed til et sted (sense of place) kan beskrives som den betydning og det tilhørsforhold, som en person eller en gruppe tilskriver et sted eller miljø (Stedman, 2002). Tilhørighed kan beskrives som at føle sig hjemme og at have vedvarende, positive og betydningsfulde relationer til et sted.



Det synliggøres ved bånd mellem mennesker, artefakter og rumlige dimensioner i hverdagslivet (Boldermo, 2020; Koivula & Hännikäinen, 2016; Yuval-Davis, 2011). I et tilknytningsteoretisk perspektiv kan det beskrives som et grundlæggende menneskeligt behov (Bowlby, 1994). I et kulturpsykologisk perspektiv (Tomasello et al., 2009) kan det beskrives som fornemmelsen af tilstedeværelse, når man iagttager det rum og det dynamiske fællesskab, der omgiver én, og som man interagerer med.

Børn kan, ligesom voksne, beskrives som aktive medskabere af deres egen trivsel og velbefindende, når de interagerer med det læringsmiljø, der omgiver dem. I læringsmiljøet betyder ting også noget, og ting omkring børnene "gør" noget ved børnene.

Fordele og ulemper ved deltagerobservationen i studiet af sense of place

Når man følger et barn rundt i dagligdagen, kan det give indsigter i, hvordan barnet med sine egne oplevelser og følelser skaber forbindelser til både legetøj, steder og endda billeder og plakater på væggene. Der kan være en pude, som betyder noget specielt for barnet. Eller den måde, hvorpå pædagogerne iscenesætter et rum, kan skabe en sanselig fornemmelse for barnet.

Ved deltagerobservationen har man, som observatør, mulighed for at få indsigt i den kontekst, hvor observationen foretages, og hvor realtiden giver mulighed for at stille de "rigtige" spørgsmål, fordi man får en intuitiv forståelse af det datamateriale, der produceres (Szulevics, 2017). Samtidig vil denne intuitive forståelse være guidende i selve observationen, hvor man med alle sanser opfanger den situation, som observeres. Dermed får observatøren mulighed for at kontekstualisere den observation, som foretages (Tomasello et al., 2005). Denne sansning af observationens kontekst kan være med til at kaste lys over, hvordan forskellige materielle strukturer indvirker på det miljø, man observerer i, f.eks. hvordan lys og lyd opleves.

En vedvarende ulempe ved deltagerobservationen er det faktum, at ønsket om mindst mulig indvirkning på den observerede praksis betyder, at man har et afgrænset observationsfelt. Observationsfeltet afgrænses, fordi observatørens afstand til genstandsfeltet i alle situationer skal vurderes. Det kan være en udfordring for observatøren at skulle være både nærværende og observant – og samtidig nedskrive beskrivelser. Disse beskrivelser skal på én gang rumme den observation og kontekst, som man ønsker at beskrive. Samtidig skal de være så præcise og lette at nedskrive, at nedskrivningen ikke trækker fokus væk fra observationen (Ciesielska et al., 2018; Gardner, 2000).

Når man anvender deltagerobservationen i en social praksis, opstår spørgsmålet om, hvordan man validerer sine observationer gennem transparente observationsdesign. Dette spørgsmål handler om teknisk gennemsigtighed, stringens og valg af observationstype i forhold til det, som udforskes i den praksis. Dette gør det samtidig muligt at udvide forståelsen af, hvordan et tilhørsforhold også kan forstås som en gensidig udveksling mellem det menneskelige og ikkemenneskelige. Det er en grundtanke i studier, der undersøger og udforsker, hvordan dagtilbuddets materielle struktur kan udgøre en form for indirekte omsorg og være med til at skabe tilhørsforhold hos barnet (Aslanian, 2019).

Observationsfeltets afgrænsning skaber udfordringer for observatøren. I dagtilbuddet kan der være steder, som – grundet det specifikke dagtilbuds didaktik – er indrettet på specielle måder, f.eks. et pudrum, et læsehjørne eller huler ude på legepladsen. Disse steder vil ofte rumme indirekte, materielle former for omsorg, hvor børnene, i mødet med stederne, skaber tryghed for sig selv. Et sted udgør et objekt, som for barnet kan skabe en mening, som for andre kan være usynlig (Aslanian, 2019).

Denne flersidige forståelse af materialitetens indvirkning på børnenes oplevelse af et tilhørsforhold kan imidlertid være vanskelig at observere for forskere, da det kræver en tilstedeværelse i netop samme omgivelser, som barnet befinder sig i. Det er en problemstilling, som bliver pointeret i flere studier: At det kan være vanskeligt at undersøge børnenes tilhørighed til et sted, uden samti-

dig at påvirke selvsamme omgivelser ved den voksnes tilstedeværelse (Aslanian, 2019; Chimirri, 2019). Det er en udfordring ved deltagerobservationen, som man ved brug af kropsbårne kameraer kan få nye indsigter i.

Fordele og ulemper ved studier med kropsbårne kameraer af sense of place

Den primære metodiske fordel ved brug af kropsbårne videokameraer i børneforskning er, at man gennem optagelserne får indblik i børnenes verden i et førstehåndsperspektiv, uden at der behøver at være en forsker til stede. Man får dermed et særligt, privilegeret indblik i børnenes verden, som ikke – som ved deltagerobservationer – er betinget af forskerens blik og tilstedeværelse (Lloyd et al., 2018). Dette perspektivskifte muliggør en nærmere og uddybende forståelse af børnenes verden og deres *tilhørsforhold til omgivelserne* (sense of place) i barnets eget perspektiv. Det er som oftest ikke muligt, når samme observationer af omgivelserne sker i forskerens perspektiv.

Verden tegner sig ganske enkelt anderledes, når man ser den på ny i barnets perspektiv. Vejen fra ét rum til et andet, som den voksne i rask gang tilbagelægger med få skridt, er for det toårige barn med korte ben en længere ekspedition med mange forhindringer, der skal overvindes. Et bord med stole, som den voksne ser som en blank overflade med dertilhørende siddepladser, ser barnet i gulvhøjde som en skov af bordben, der må bestiges, før det kan sætte sig til rette på sin stol. Perspektivforskydningen fra voksen- til børnehøjde har stor betydning for, hvordan verden opleves, og hvilken betydning omgivelserne tilskrives, når den opleves med barnets øjne. Dette perspektivskifte har åbnet for nye undersøgelser af, hvordan børn lærer ved at interagere med deres omgivelser i fri leg.

Videodokumentation har også den fordel – frem for feltnoter, at man kan supplere det, som siges, med visuelle kontekstmarkører i form af kropssprog og gestikulation, som kan supplere fortolkningen af en persons følelsesmæssige tilstand i begivenheden. Man kan desuden rekonstruere personernes placering i forhold til hinanden i lokalet ved hjælp af stedsangivelser. Gode feltnoter kan specificere mange af de samme oplysninger, men ofte på bekostning af objektivitet, da forsker-

ren ved at nedfælde oplysninger om én modalitet ofte gør det på bekostning af en anden. Da skrift er et éndimensionelt medie, udvælger forskeren dermed det analytiske fokus ved at vælge modalitet (noterer man f.eks., hvad der bliver sagt, eller noterer man måden, det siges på?).

Medmindre det analytiske fokus er fastlagt fra begyndelsen, kan man sige, at forskeren fortolker i lige så høj grad som han/hun beskriver. Dette kommer f.eks. til udtryk ved, at deltagerobservationer med feltnoter kun giver forskeren ét forsøg til at beskrive en begivenhed, der udfolder sig i realtid. Man er således "låst fast" i forskerens perspektiv (noter) og beskrivelse af begivenheden, efter den er hændt. I videodokumentation er det til gengæld muligt at se den samme begivenhed gentagne gange ved at gense videoen (jf. Blikstad-Balas, 2017). Man kan dermed anvende forskellige analytiske fokuspunkter og perspektiver på ét og samme videoklip ved at lade flere forskere analysere det. Ved at gense en video kan man ligeledes underinddele det, som for forskeren kan forekomme at være én begivenhed, i mindre afsnit og sekvenser, som leder op til en større begivenhed.

Dog er der den ulempe forbundet med videodokumentation, at et kamera – uanset om det er opsat stationært i lokalet eller er kropsbåret – kun optager fra én synsvinkel og derfor ikke indfanget den samlede kontekst, som omgiver kameraet. Et stationært kamera i lokalet optager kun fra det sted, hvor det er placeret. Det betyder, at begivenheder og informationer, der foregår uden for dets synsvinkel, ikke fremgår af optagelserne.

Selv et GoPro™-kamera kan i bedste fald kun optage et førstepersonsperspektiv. Det vil sige det, som personen med kameraet ser og oplever i situationen: Men fordi kameraet filmer udad – ud fra denne synsvinkel, optager det ikke personens egen affektive, følelsesmæssige tilstand i forhold til det, som bliver optaget. Dette danner en blind vinkel, hvilket vi blev opmærksomme på i vores pilotstudie med kropsbårne GoPro™-videokameraer i en daginstitution.

Selvom kameraet optager og dokumenterer, hvad barnet oplever i et førstepersonsperspektiv, giver det ikke nødvendigvis et indblik i, hvad barnet føler i forhold til det oplevede. Et eksempel på dette kan ses i følgende episode:

EKSEMPEL 1 FRA PILOTPROJEKT

Efter at have overværet en konflikt mellem to drenge forsøger pigen S, som har kamera på, at trøste drengen E og spørger, om han ikke gerne vil lege med hende. Drengen E siger nej, det vil han ikke, hvorefter S spørger hvorfor. Men hun får intet svar fra drengen, som lader til at ville sidde alene.

S spørger derefter pigen M, som sidder i en anden vindueskarm, men hun vil heller ikke lege. S siger: "Så sidder jeg bare for mig selv" og går over til en anden vindueskarm og sætter sig dér.

En pædagog kommer sammen med S's veninde T over til vindueskarmen og forsøger at få T og S til at lege sammen. Men S går sin vej og sætter sig for sig selv i et hjørne. S leger ikke med de andre børn i de næste otte minutter af videoklipet.

Det kan være fristende at sige, at S i denne situation er blevet trist over at blive afvist i sine forsøg på at trøste E og derefter i sit forsøg på at lege med M, hvilket gør, at hun hellere vil bruge tid for sig selv end at lege med T. Men vi ser kun, hvad S ser. Vi ser ikke hendes ansigtsudtryk og følelser i dette forløb, da kameraet vender ud mod omgivelserne og ikke ind mod S selv. De følelser, som vi tilskriver S i forhold til det, hun oplever, er derfor noget, vi fortolker ved at se videoklipet. Det er ikke noget, vi som sådan kan se af optagelsen. Dette giver en blind vinkel i vores repræsentationen af, hvordan S oplever verden.

Vi kan godt dokumentere, *hvad* barnet oplever, men ikke *hvordan* det oplever verden i form af de følelser, barnet har i situationen. Der er derfor en dimension af barnets oplevelse af verden, som ikke bliver indfanget ved kropsbårne videokameraer.

Sense of belonging: børns oplevelse af samhørighed

Oplevelsen af samhørighed (sense of belonging) kan beskrives som følelsen af at høre til i en bestemt form for fællesskab med andre. Det kan beskrives som en måde at udtrykke og beskrive, hvordan nogle kan være "indenfor" og "udenfor" et fællesskab, hvordan et "os" og "dem" skabes, og hvordan man som individ forholder sig til og oplever at være en del af disse dynamikker. I de sociale strukturer synliggøres processer, hvor magtforhold forhandles og grænsesættes, og hvor der dermed skabes medlemskab, inkludering og ekskludering (Rosell, 2022).

At indfange disse aspekter af tilhørsforhold på en systematisk og videnskabelig måde kræver et stærkt og klart teoretiseret begrebsapparat som basis for ens genstandsfelt. Den eksisterende forskning i følelsen af at være en del af et fællesskab tager normalt udgangspunkt i observationer og semistrukturerede interviews med lidt ældre børn og teenagere, der er i stand til at sætte ord på denne følelse. Men det er stadig en meget lille del af børneforskningen, der beskæftiger sig med, hvordan disse tilhørsforhold i et børnefællesskab opstår i fri leg. Det gælder især børn i dagtilbudsalderen (0-6 år), som kan have svært ved at artikulere deres følelser i et opfølgende interview (Mulvey et al., 2017).

Deltagerobservationer – med et reduceret eller bestemt fokus på børns verbale og nonverbale sprog og på deres emotionelle udtryk fortalt gennem ansigtsmimik og kropslige udtryk – kan være en måde at tilstræbe børnenes perspektiv og en måde at fremhæve deres stemme på. I et studie (Seland et al., 2015) undersøges det, hvordan børnenes tilhørsforhold og trivsel – sense of belonging – kommer til udtryk gennem børnenes egne ansigtsudtryk og kropslige positioner i forskellige situationer i dagtilbuds læringsmiljøer. Her konkretiseres det, hvordan emotionelle engagementer kommer til udtryk i børnenes inter-

aktion med hinanden og med det fysiske rum. I den deltagende observation med et reduceret fokus vil disse udtryk være en måde, hvorpå man kan identificere forskellige aspekter af børnenes opfattelser af situationerne og deres sense of belonging. Den også ses anvendt i andre studier, som beskæftiger sig med udforskningen af sense of belonging (Boldermo, 2020; Guo & Dalli, 2016; Koivula & Hännikäinen, 2016).

I den forbindelse kan kropsbårne videokameraer siges at have en specifik fordel frem for deltagerobservationer, idet kameraerne er i stand til at optage børnenes deltagelse i fri leg, når der ikke er voksne til stede. Ved at optage børns deltagelse i legeaktiviteter i et førstepersonsperspektiv med kropsbårne videokameraer opstår nye mulighed for at undersøge, hvilke processer der fører til, at nogle børn inkluderes i legefællesskaber med børn, mens andre børn har vanskeligt ved at blive inkluderet. Måske bliver de endda helt ekskluderet fra andres børns legefællesskaber. En øget opmærksomhed på disse in- og eksklusionsprocesser i børnefællesskaber er af central betydning for pædagogiske indsatser for børn med særlige behov (f.eks. børn med autisme, social angst mv.), som kan have vanskeligt ved at forme venskaber og tilhørsforhold i et børnefællesskab.

En komparativ analyse med videooptagelser af børn med autismespektrumforstyrrelser (ASF) og deres legeaktiviteter i frikvartererne på en skole i USA (Locke et al., 2016) viste, at børnene med ASF brugte signifikant mere tid på at gå for sig selv i frikvartererne end jævnaldrende børn. Og de havde betydeligt større vanskeligheder med at initiere positiv social kontakt med andre børn, hvis de ønskede at være en del af et legefællesskab (Locke et al., 2016). En anden videoundersøgelse af børnehalebørn med ASF og deres muligheder for at omgås og snakke med "normale" jævnaldrende klassekammerater under fri leg viste følgende: I de tilfælde, hvor inklusion af børn med ASF var vellykket i daginstitutionen, havde det betydelige, positive konsekvenser for deres sproglige og sociale udvikling sammenlignet med børn med ASF i et specialtilbud (Ferguson et al., 2020). Der er derfor gode argumenter for at benytte videoanalyse i forbindelse med faciliteringen af fri leg:

Det giver et indblik i, hvordan nogle børn med særlige behov kan marginaliseres i legefællesskaber.

Fordelen såvel som ulempen ved at anvende kropsbårne videokameraer er, at man er "fastlåst" til et bestemt barns individuelle oplevelser med fællesskabet i en daginstitution. Det kan beskrives som en fordel, da man dermed får et bedre indblik i, hvem af de andre børn barnet med kameraet leger mest med. Men kan samtidig beskrives som en ulempe, da man dermed er "fastlåst" til netop dette barns oplevelse af deltagelse i et fællesskab. I den forbindelse kan deltagerobservationer have den metodiske fordel, at man som deltagende forsker i højere grad kan prioritere observationer af det samlede børnefællesskab i daginstitutionen ved at følge forskellige børn i deres dagligdag. Forskeren kan således iagttage, hvordan børn bruger deres "stemme" gennem deres kropssprog. Forskeren får en bedre tilgang til observationsmetoden, hvis han/hun har specifikke opmærksomhedspunkter i forhold til børnenes interaktioner (jf. Hansen, 2013). Et argument for at vælge deltagerobservationer er derfor, at man dermed kan åbne for et bredere blik på det større børnefællesskab, f.eks. ved at fokusere på tegn på trivsel eller mistrivsel børnene imellem, ligesom man kan fokusere på det enkelte barns udtryk.

Reaktivitet: at være usynlig som synlig observatør og udvælge fokus

En af hovedudfordringerne ved observation via en observatør er, at man skal være opmærksom på, hvordan observatøren forholder sig til den relation, der opstår mellem observatør og det felt, som observeres. Observatøren vil altid påvirke det felt, som han/hun indtræder i, og der vil derfor opstå en mere eller mindre synlig relation mellem dem, der observeres og den observerende. Ovenstående reaktivitet kan ses som et aspekt af den såkaldte Hawthorneeffekt, og det stiller krav om refleksion over de forskellige positioner, man indtager som observatør (Takyi, 2015). Samtidig er netop tilstedeværelsen det, der giver os mulighed for at undersøge en praksis og komme så tæt på den som muligt, så naturligt som muligt.

Flere studier behandler udfordringen ved at være deltagende og synlig i den praksis, man indgår i, og hvordan man som observatør forholder sig til de relationer mellem børn og voksne, som naturligt opstår, når man bevæger sig i den observerede praksis. I et studie af Ole Henrik Hansen (Hansen, 2013) beskriver han, hvordan han havde tænkt rollen som observatør som en tilbagetrukket rolle. Under observationerne måtte han indtage positioner, der ikke lignede pædagogernes, ligesom han måtte lære at agere afvæbnende, når børnene kontaktede ham. En lignende problematik beskrives af Ellen Os (Os, 2020), som har undersøgt mediering af børns relationer i norske dagtilbud. Hun påpeger, at rollen som observatør var præget af en reaktiv strategi, hvor hun søgte at påvirke dagligdagen mindst muligt. Hun var derfor ikke en aktiv del af dagligdagen under observationerne, men forholdt sig passivt og svarede kun kort på henvendelser fra børn.

Denne prioritering af fokus er en måde at fokusere sine observationer på, men samtidig opstår der hermed en blind vinkel. For at mindske reaktivitet i løbet af observationsperioden må der være fokus på at skabe mulighed for den passive observatørrolle, hvor man påvirker praksis mindst muligt – og påvirker relationerne mellem børnene og voksne mindst muligt. Men hermed skabes der også en blind vinkel, da børnenes indbyrdes relationer kan indeholde elementer, som ikke er synlige for observatøren, eller som det ikke er muligt at følge – grundet ønsket om at være passiv. Det gælder, hvis børnene f.eks. fortrækker ind i et legehus eller opholder sig tæt sammen i en hule. Kropsbårne videokameraer giver her mulighed for at følge børnenes leg inde i hulen, hvor den voksne ellers ikke ville kunne komme med ind.

Et meget omdiskuteret emne i videodokumentation er, hvorvidt de optagelser, som man laver af børns adfærd, er en naturlig repræsentation af deres daglige gøremål og laden. Eller om tilstedeværelsen af et kamera i lokalet medfører, at folk vil reagere på at blive filmet og dermed ændre adfærd – den såkaldte "kameraeffekt" (Knoblauch et al., 2012; Blikstad-Balas, 2017). I børneforskning er denne problemstilling udviklingsmæssigt betinget, da spørgsmålet skal ses i lyset af, hvor gamle børnene er på tidspunktet for optagelsen, og hvorvidt

de forstår, hvad et kamera er, og hvad det vil sige at blive filmet. I vores pilotstudie med optagelser i en daginstitution med børn mellem to og tre år noterede vi følgende episode, da vi gav børnene kropsbårne kameraer på:

EKSEMPEL 2 FRA PILOTPROJEKT

S (2 år og 11 måneder) kommer ind på stuen, efter at hun har fået et GoPro™-kamera på. Hun går hen til F (3 år og 1 måned), som ligeledes har et kamera på maven, som hun viser frem til pædagogen. Pædagogen gør F opmærksom på, at S også har et kamera på, og siger: "Smil til F." F smiler og poserer foran S og hendes kamera. Pædagogen siger: "Nej, hvor fint." S siger, at nu er det hendes tur og roder med kameraet. S siger: "Jeg smiler også bagpå." Hun forsøger at vende GoPro™-kameraet på sin mave op mod sit ansigt, så kameraet kan se hende smile.



Eksempler fra vores pilotprojekt viser, at børn ned til treårsalderen forstår, hvad et kamera er. De ved, at det optager, og at bliver optaget, når de har et GoPro™-kamera på. Og de tilpasser deres adfærd til kameraet – bl.a. ved at smile og posere. Det lader til, at kameraeffekten er uomgængelig, selv for børn i denne aldersgruppe: Når dagtilbudsbørn ved, at de bliver optaget, tilpasser de deres adfærd til kameraet. Vores erfaringer fra pilotprojektet tyder dog på, at kameraeffekten efter nogen tid begynder at aftage, i takt med at nyhedsværdien i at have et kamera på aftager, og børnene vænner sig til kameraernes tilstedeværelse i rummet. Dette underbygges af andre studier, som ligeledes indikerer, at børn "glemmer", at de bliver optaget, og at deres opførsel dermed begynder at vende tilbage til en mere naturtro adfærd (Rusk et al., 2012).

Etiske aspekter ved deltagerobservation og kropsbårne videokameraer

Den primære etiske udfordring i dagtilbudsforskning består i, hvordan man afsøger de medvirkende børns samtykke til deltagelse i undersøgelsen. Dagtilbudsbørn i alderen 0-6 år er som udgangspunkt ikke selv i stand til at give informeret samtykke til deltagelse i forskning, da de ikke er myndige og endnu ikke er i stand til fuldt ud at overskue konsekvenserne af deres valg eller fravalg.

Det er derfor som udgangspunkt forældremyndighedsindehaveren (barnets forældre eller værge), der skal orienteres om præmisserne for deres barns medvirken i forskningsprojektet og give informeret samtykke på barnets vegne (jf. forældreansvarsloven: Social-, Bolig- og Ældreministeriet, 2020, § 2, stk. 1). Men selv hvis dette samtykke gives af forældremyndighedsindehaveren på barnets vegne, er det ikke ensbetydende med, at barnet selv, frivilligt, har accepteret at være med i forskningsprojektet. Der kan derfor opstå en asymmetrisk magtrelation mellem forskeren og de medvirkende børn, hvor børnenes ret til ikke at være en del af undersøgelsen underkendes.

For at undgå denne ulighed i deltagelsesmuligheder bør forskerne tilstræbe en stor grad af etisk symmetri: Børnene har ret til at blive informeret om rammerne for deres deltagelse i undersøgelsen, og om deres ret til ikke at deltage (Christensen & Prout, 2002).

I den forbindelse kan Rosie Flewitts princip om *provisorisk samtykke* (af engelsk: provisional consent) være et etisk forsvarligt udgangspunkt for børneforskning, da man her ser barnets samtykke til medvirken som noget igangværende, og man må derfor løbende orientere sig om barnets lyst at deltage (Flewitt, 2005).

I forskning med kropsbårne videokameraer kan man arbejde med provisorisk samtykke ved at søge at opnå børns aktive og frivillige samtykke til at tage del i undersøgelsen på følgende måde: Først må man introducere dem til rammerne for undersøgelsen på en letforståelig måde, f.eks. ved at vise og illustrere, hvad videokameraerne kan. Man kan bede en betroet pædagog om at tage kameraet på og vise dem optagelserne på et fjernsyn eller computerskærm. Derefter kan man spørge børnene, om de selv kunne tænke sig at prøve kameraet. Man må sørge for, at barnet føler, at det er behageligt at have på, før barnet efterfølgende tager stilling til, hvorvidt det vil tage del i undersøgelsen ved at give et umiddelbart samtykke.

Når et barn er blevet introduceret til forskningens rammer i et børnevenligt sprog, og det har givet sit umiddelbare samtykke, skal dette samtykke som nævnt ses som midlertidigt og igangværende. Samtykket er kontekstuelt afhængigt af, om barnet på noget tidspunkt udtrykker tegn på mishag ved at tage del i undersøgelsen (Flewitt, 2005; Huser et al., 2022).

Tegn på mishag hos småbørn kan vise sig på flere forskellige måder, både verbalt og nonverbalt. Forskere bør være opmærksomme og reagere, hvis de opdager, at et barn viser tegn, som kan pege i retningen af, at barnet ikke længere ønsker at deltage i undersøgelsen (Huser et al., 2022). I undersøgelser med kropsbårne videokameraer kan børn udtrykke mishag verbalt ved at sige, at de ikke ønsker at have kameraet på længere. Men de kan også udtrykke det nonverbalt, hvis de f.eks. selv forsøger at tage kameraet af, eller hvis de prøver at dække kameraet til med hænderne eller på andre måder blokerer for det, så det ikke filmer længere.

I disse situationer bør forskerne reagere på disse tegn på mishag og spørge, om barnet har lyst til at fortsætte med at have kameraet på, eller om det hellere vil have kameraet af igen.

En anden etisk problemstilling, der opstår ved brug af kropsbårne kameraer, er situationer, hvor barnet kommer til at optage hændelser og episoder af personfølsom karakter. I det barnet bliver "ikklædt" et kamera, som optager alt i et førstepersonsperspektiv, overgår kontrollen med, hvad der bliver optaget, fra forskeren til barnet (Dockett et al., 2017). Dette gør, at forskerne potentielt kan blive delagtiggjort i hverdagssituationer i redigeringsfasen, som barnet oplever, men som kan være af meget følsom karakter for barnet selv såvel som for andre. Det kan være toiletbesøg, skiftesituationer og private samtaler, f.eks. mellem ansatte.

Eftersom man som forsker ikke selv har kontrol med, hvad barnet optager, bliver man nødt til at udarbejde etiske retningslinjer for, hvordan man vil håndtere optagelser af personfølsom karakter. Det kan være nødvendigt at udarbejde rammer for, hvad og hvem kameraerne gerne må optage, ved at give instruktioner til børnene og det pædagogiske personale om, i hvilke situationer kameraerne skal være slukket, f.eks. i forbindelse med toiletbesøg.

Det kan også være nødvendigt med rammer for efterredigeringen, f.eks. at man sikrer nogle personer anonymitet. Det kan være personer, som ikke har givet samtykke til at blive optaget. Anonymitet kan sikres ved at bruge pixelerings- eller maseringsprogrammer til at sløre personers identitet (Lander et al., 2001). Endvidere skal det pointeres, at der i disse situationer opstår en naturlig af-dækning af børnenes miljø og interaktioner, og der derfor vil indgå interaktioner og møder, som børnene indgår i. Det kan være situationer af både positiv og negativ karakter.

Også som observatør er det påkrævet, at man opmærksom på, hvordan man færdes, mens man følger børnene i deres hverdag. Det kræver et blik for, hvordan man som voksen observatør påvirker og interagerer med børnenes verden – og det bør diskuteres, inden observationen, med det pæda-

gogiske personale og med børnene selv (Larsson et al., 2021; Løkken et al., 2011).

Metodernes forskellige forhold og fokus

I det ovenstående er der analyseret forskellige pointer frem i forhold til brugen af to forskellige observationstyper: 1) kropsbårne videokameraer og 2) deltagerobservation med et reduceret fokus.

Nedenstående skema viser, hvordan de to metoder forholder sig til hinanden og til forskellige dele af overvejelserne over design og brug af observation i dagtilbudsforskning.



Forhold	Deltagerobservation	GoPro™
Perspektiv	Forskerens perspektiv	Førstehåndsperspektiv
Genstandsfelt	Børnenes praksis	Børnenes praksis
Indsamlet data	Børnenes leg set i forskerens perspektiv	Børnenes leg set i deres perspektiv
Blinde vinkler	Børnenes relationer når den voksne ikke er til stede	Barnets kropssprog og følelsesmæssigt udtryk (barnet med kameraet på)
Observationstid	Synkron tid (observation i realtid)	Asynkron tid (videoanalyse kan gentages efter observationen)
Sense of place Oplevelse af tilhørighed til stedet	Tredjepersons (voksen) perspektiv på læringsmiljøet	Førstepersons(børne)perspektiv på læringsmiljøet
Sense of belonging Oplevelse af samhørighed med andre	Tilstræbt oplevelse af tilhørighed til det store børnefællesskab i et voksenperspektiv	Tilstræbt oplevelse af tilhørighed i mindre børnefællesskab i det enkelte barns perspektiv
Reaktivitet	Triadisk (barn-barn-voksen) relation, hvor den voksnes tilknytning til børnene har betydning for oplevelsen af samhørighed	Dyadisk relation (barn-barn), hvor kameraet har en passiv tilstedeværelse (når kameraeffekten er aftaget)
Etik	Kontrol over graden af involvering i relationen til børnene (forskerposition) Definitionsagt fra forskerpositionen (man har et bestemt fokus i relationen og definerer derved relationen)	Barnets provisoriske samtykke til at have et kropsbåret videokamera på skal afsøges. Ingen kontrol over, hvad der bliver optaget (dermed må det prioriteres i efteranalysen, hvilke sekvenser det er etisk korrekt at anvende)

Skema 1.

Perspektivering og afsluttende kommentarer

I artiklen har vi – med udgangspunkt i vores pilotprojekt – præsenteret forskellige aspekter af temaerne sense of belonging og sense of place gennem undersøgelse af børns fællesskaber i dagtilbud. Vi har set, hvordan teknologien bag GoPro™ giver et førstehåndsperspektiv på børns færden i dagtilbud og kan være med til at skabe nye indblik i, hvordan børn er aktive medskabere

af deres egne og andres tilhørsforhold (Corsaro, 2009).

Med GoPro™-teknologien bliver det tydeligt, at man ved førstehåndsperspektivet får afdækket en blind vinkel, men samtidig skaber en ny, da man i optagelserne af børnenes perspektiver mangler deres egne krops- og ansigtsudtryk, som de viser sig i rummet.

Samtidig savnes der et kontekstuellet perspektiv, som kan være med til at skabe en mere samlet beskrivelse.

Derfor kan deltagerobservationen komplementere videooptagelsen med GoPro™, idet man med noteringer og beskrivelser kan samle barnets udtryk, og hvordan rummets materialitet relaterer sig til barnet og slutteligt, hvordan konteksten for forskellige situationer udspiller sig. Dermed kan disse metoder ved en sammenføjning præsentere et større, mere komplekst og samlet narrativ. Her forenes barnets eget perspektiv med observatørens perspektiv på barnet, og både emotionelle og fysiske perspektiver italesættes gennem de to temaer: sense of belonging og sense of place. Dermed synliggøres det, hvordan forskeren og barnet tilsammen spiller en vigtig rolle i præsentationen af børnenes perspektiver på dagligdagen i dagtilbuddet.

Slutteligt kan det bemærkes, at der med fordel kan forskes endnu mere i, hvordan man afdækker børnenes perspektiver og samtidig gør dem til ligeværdige deltagere og medejere af de beslutninger, som vedrører deres dagligdag og verden. Ligeledes kan de fundne etiske pointer udbredes og undersøges endnu mere.

Med de teoretiske og metodologiske implikationer, som er fremkommet i artiklen, kan det fremhæves, at en triangulering af de forskellige metodiske fremgangsmåder kan være med til at afdække de blinde vinkler, der opstår ved brug af dem alene. En måde, hvorpå man kan få børnene til at italesætte deres egne oplevelser af *tilhørighed* (sense of place) og *samhørighed* (sense of belonging) i et børnefællesskab kan f.eks. bestå i efterfølgende foto- eller videointerviews med billeder fra deres læringsmiljø og af de andre børn i daginstitutionen.

På denne måde bliver børnenes *egen* stemme en afdækning af endnu en vinkel, som kan give dybere og mere kvalificeret indblik i børnenes fællesskaber.

Disclosure statement:

Der er ikke registreret nogen potentielle interessekonflikter hos forfatterne.



Litteratur

- Aslanian, T.K. (2019). *Stretching the Boundaries of Care*. Ph.d.-afhandling. Oslo: OsloMet – storbyuniversitetet.
- Blikstad-Balas, M. (2017). Key challenges of using video when investigating social practices in education: Contextualization, magnification, and representation. *International Journal of Research & Method in Education*, 40(5), 511-523.
- Bolderma, S. (2020). Fleeting moments: Young children's negotiations of belonging and togetherness. *International Journal of Early Years Education*, 28(2), 136-150. <https://doi.org/10.1080/09669760.2020.1765089>
- Bowlby, J. (1994). *En sikker base: tilknytningsteoriens kliniske anvendelser*. Frederiksberg: Det lille Forlag.
- Briggs, L.P., Stedman, R.C. & Krasny, M.E. (2014). Photoelicitation methods in studies of children's sense of place. *Children Youth and Environments*, 24(3), 153-172.
- Chimirri, N.A. (2019). Tingenes betydning for at have det godt i daginstitutionen. I Rasmussen, K., Chimirri, N.A., Juhl, P. & Gitz-Johansen, T. *Har du det godt? Om at have det godt i daginstitutionens hverdag* (pp. 131-157). Frederikshavn: Dafolo.
- Christensen, P. & Prout, A. (2002). Working with ethical symmetry in social research with children. *Childhood*, 9(4), 477-497.
- Ciesielska, M., Boström, K.W. & Öhlander, M. (2018). Observation methods. I Ciesielska, M. & Jemielniak, D. (red.). *Qualitative Methodologies in Organization Studies. Bind 2: Methods and Possibilities* (pp. 33-52). London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-65442-3_2
- Corsaro, W.A. (2009). Peer culture. I Qvortrup, J. Corsaro, W.A. & Honig, M.-S. (red.). *The Palgrave Handbook of Childhood Studies* (pp. 301-315). London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-0-230-27468-6_21
- Dockett, S., Einarsdottir, J. & Perry, B. (2017). Photo elicitation: Reflecting on multiple sites of meaning. *International Journal of Early Years Education*, 25(3), 225-240.
- Flewitt, R. (2005). Conducting research with young children: Some ethical considerations. *Early Child Development and Care*, 175(6), 553-565.
- Gardner, F. (2000). Methodological issues in the direct observation of parent-child interaction: Do observational findings reflect the natural behavior of participants? *Clinical Child and Family Psychology Review*, 3(3), 185-198. <https://doi.org/10.1023/A:1009503409692>
- Guo, K. & Dalli, C. (2016). Belonging as a force of agency: An exploration of immigrant children's everyday life in early childhood settings. *Global Studies of Childhood*, 6(3), 254-267. <https://doi.org/10.1177/2043610616665036>
- Hansen, O.H. (2013). *Stemmer i fællesskabet*. Ph.d.-afhandling. Aarhus: Aarhus Universitet, DPU.
- Huser, C., Dockett, S., & Perry, B. (2022). Young children's assent and dissent in research: agency, privacy and relationships within ethical research spaces. *European Early Childhood Education Research Journal*, 30(1), 48-62.
- Knoblauch, H., Schnettler, B., Raab, J. & Soeffner, H.G. (red.) (2012). *Video Analysis: Methodology and Methods*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Koivula, M. & Hännikäinen, M. (2016). Building children's sense of community in a day care centre through small groups in play. *Early Years*, 37(2), 126-142. <https://doi.org/10.1080/09575146.2016.1180590>
- Lander, K., Bruce, V. & Hill, H. (2001). Evaluating the effectiveness of pixelation and blur-ring on masking the identity of familiar faces. *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, 15(1), 101-116.
- Larsson, J., Williams, P. & Zetterqvist, A. (2021). The challenge of conducting ethical research in preschool. *Early Child Development and Care*, 191(4), 511-519. <https://doi.org/10.1080/03004430.2019.1625897>
- Lloyd, A., Gray, T. & Truong, S. (2018). Seeing what children see: Enhancing understanding of outdoor learning experiences through bodyworn cameras. *Journal of Outdoor Recreation, Education, and Leadership*, 10(1), 52-66.
- Locke, J., Shih, W., Kretzmann, M., & Kasari, C. (2016). Examining playground engagement between elementary school children with and without autism spectrum disorder. *Autism*, 20(6), 653-662.
- Løkken, G., Johansson, E. & White, E.J. (2011). *Lived Experience as an Observer Among Toddlers*. I Johansen, E. & White, E.J. (red.). *Educational Research with our Youngest* (pp. 161-183). Dordrecht: Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-007-2394-8_8
- Mulvey, K. L., Boswell, C., & Zheng, J. (2017). Causes and consequences of social exclusion and peer rejection among children and adolescents. Report on emotional & behavioural disorders in youth, 17(3), 71.
- Næsby, T. Gro-Nielsen, B.K., Pedersen, B.S. & Rasmussen, A.Ø. (2023). Inklusion i dagtilbud – en undersøgelse af inklusions- og eksklusionsprocesser i børnefællesskaber. *Ceprastriben*, 32, XX-XX.
- Os, E. (2020). Voksnes mediering af jevnaldningsrelasjoner i barnehager. En undersøgelse av voksnes bidrag til samhandling mellom barn under tre år. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Rosell, Y. (2022). Brudd og sosial ekskludering i ulike barnefællesskaper. *Nordisk barnehageforskning*, 19(2), 51-70. <https://doi.org/10.23865/nbfv19245>
- Rusk, F., Pörn, M., Sahlström, F. & Slotte-Lüttge, A. (2012). Everything, everywhere, all the time: Advantages and challenges in the use of extensive video recordings of children. I Salo, P. (red.). *Responsible Research. Papers from the Fourth Qualitative Research Conference* (pp. 67-78). Vaasa: Åbo Akademi University, Faculty of Education.
- Seland, M., Hansen, B., Sandseter, E. & Bratterud, Å. (2015). One- to three-year-old children's experience of subjective wellbeing in day care. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 16(1), 70-83. <https://doi.org/10.1177/1463949114567272>
- Social-, Bolig- og Ældreministeriet (2020). *Bekendtgørelse af forældreansvarsloven*. LBK nr 1768 af 30/11/2020. København: Social-, Bolig- og Ældreministeriet.
- Stedman, R.C. (2002). Toward a social psychology of place: Predicting behavior from placebased cognitions, attitude, and identity. *Environment and Behavior*, 34(5), 561-581.
- Szulevics, T. (2017). Deltagerobservation. I Brinkmann, S. & Tanggaard, L. (red.). *Kvalitative metoder: En grundbog* (pp. 81-96). København: Hans Reitzels Forlag.
- Takvi, E. (2015). The challenge of involvement and detachment in participant observation. *Qualitative Report*, 20, 864-872. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2015.2164>
- Tomasello, M., Carpenter, M., Call, J., Behne, T. & Moll, H. (2005). Understanding and sharing intentions: The origins of cultural cognition. *Behavioral and Brain Sciences*, 28(5), 675-691. <https://doi.org/10.1017/S0140525X05000129>
- Tomasello, M., Dweck, C., Silk, J., Skyrms, B. & Spelke, E. (2009). *Why We Cooperate*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Yuval-Davis, N. (2011). *Power, Intersectionality, and the Politics of Belonging*. Aalborg: FREIA – Feminist Research Center in Aalborg. <https://doi.org/10.5278/freia.58024502>